

Röster om gruvarbetarstrejken i Malmfälten

HÅKAN BLOMQVIST*

Södertörns högskola

Robert Nilsson-Mohammadi, *Den stora gruvstrejken i Malmfälten: En muntlig historia*, Stockholm studies in history, 0491-0842; 107 (Stockholm: Historiska institutionen, Stockholms universitet 2018). 287 s.

I början av december 1969 gick nära femtusen gruvarbetare ut i en olovlig så kallad vild strejk vid det statliga gruvföretaget LKAB i Svaappavaara, Kiruna och Malmberget. Gruvarbetarna valde egna strejkkommittéer på stormöten, utsåg talespersoner och bildade en strejkkommitté som fick stöd av insamlingar över hela landet. Med strejken, som pågick i 57 dagar, ställde gruvarbetarna krav på bland annat månadslön, lönehöjningar, arbetsmiljöåtgärder och stopp för vad många av dem såg som en repressiv regim på företaget. Efterhand återgick gruvarbetarna. Några av kraven tillmötesgicks – månadslön infördes på prov – medan andra föll. Gruvarbetarna stod i början splittrade inför resultatet.

Det är om denna legendariska konflikt och strejk som Robert Nilsson-Mohammadis avhandling handlar, men inte i första hand om strejkens orsaker, förlopp och resultat. Det är i stället hur strejken gjorts meningsfull av deltagare och sympatisörer – från tidigt 1970-tal till fyrtio år senare – författaren studerat. I fokus står rösterna kring strejken, hur dessa förmedlats i olika sammanhang, genom skilda genrer och på olika tidsavstånd.

Att ge röst

Under 1960-talet framträdde, påminner Nilsson-Mohammadi, en litterär genre som ville ge röst åt olika grupper i samhället som sällan nådde offentligheten, de så kallade "rapportböckerna". I den traditionen producerades efter gruvarbetarstrejken både litteratur, film och teaterpjäser med "röster från strejken".

* Docent i historia; fakultetsopponent

Men, menar avhandlingen, i linje med Monica Edgrens och Annika Olssons diskussion om rapportböckernas karaktär¹, ett sådant "röstgivande" är aldrig något enkelt återgivande av aktörernas uppfattningar – eller de förhållanden som rösterna återger. Dels för att röstgivarna – eller "författarna" – förstås gör urval, konstruerar sammanhang och infogar rösterna i perspektiv och berättelser. Dels för att rösterna själva inte är någon enkel avspiegling av olika förhållanden. De formuleras i sociala sammanhang till något som ger mening när människor ska göra sig förstådda.

Det är detta avhandlingen är ute efter: Genom vilka berättelser har gruvarbetarstrejkens röster getts mening av i första hand deltagare och sympatisörer genom åren? Hur har röster från deltagare använts i olika berättelser från solidaritetsaktörers sida? Vad och hur berättar deltagare själva om strejken? Avhandlingen vill försöka besvara de frågorna genom forskningsinriktningen *oral history* – eller muntlig historia – för att med metoder och teoretisk inspiration från det breda området analysera texter och intervjuer.

Författaren har här också en programmatisk ambition att slå ett slag för "historia som en aktivitet", där historiens aktörer "bjuds in" till historiedokumentation och samhällets historiedokumentation. På en "allmän nivå", handlar avhandlingen, framhålls det, om "inkludering av aktörer i framställningen av verkligheten i syfte att skapa kunskap och förändring".

Avhandlingens uppläggning

Inledningen ger en kort bakgrund om gruvarbetarstrejken och presenterar forskningsinriktningen – eller det "flervetenskapliga fältet" – muntlig historia. Här formuleras i traditionell ordning avhandlingens syfte och frågeställningar, tidigare forskning kring strejken och strejkens plats i samtidshistorien. Avhandlingens empiriska material och hur detta valts ut presenteras likaså med vilken metod och analytiska begrepp rösterna från och om strejken studerats. Dessa röster indelas i kategorierna texter och intervjuer.

Till texter hänförs rapportböcker, tidskriftsreportage och konstnärliga framställningar i form av teaterpjäser från olika perioder, som använder gruvarbetarnas röster för att berätta och som avhandlingen analyserar med frågan: "vilka röster har gruvarbetarna fått sig givna?" Intervjuerna är genomförda kring 2011–2012, alltså drygt fyrtio år efter strejken, med strejkdeltagare och solidaritetsaktiva och presenteras som "halvstrukturerade livsvärldsintervjuer" eller, med författarens ord, "samtal i en subjekt-subjektrelation".

1. Monica Edgren, *Hem tar plats: Ett feministiskt perspektiv på flyttandets politik i 1970-talets sociala rapportböcker* (Lund 2009); Annika Olsson, *Att ge den andra sidan röst* (Stockholm 2004).

Några nyckelteman och begrepp som avhandlingen lyfter fram får tjänstgöra som teoretisk apparat, inspirerad av bland andra psykologen och historikern Henry Greenspan, historikern Alistair Thomson och litteraturvetaren Gérard Genette. Dessa är: "meningsskapande" och "minne som social handling och identitet", alltså hur minne görs till berättelser och berättelser i sin tur organiserar minnet. Centralt är också "röst" – vem berättar och varifrån sker berättandet. "Rösten uppstår vid gränsen mellan författare och berättad värld", citeras Genette i ett sammanhang som diskuterar författares makt att använda röster, för att ge makt eller tvinga på. För analys av intervjuerna har, som vi kommer att se, begreppet "narrativt läge" betydelse.

Texter

De texter avhandlingen analyserar är Sara Lidmans *Gruva* från året före strejken, illustrerad med Odd Uhrboms bilder, som kontrasteras mot Anders Thunbergs (redaktör) *Strejken* från 1970. Båda menar sig återge gruvarbetarnas röster. Att bakom *Strejken* låg ett anonymt redaktionskollektiv redovisades inte av Thunberg – och, som Annika Olsson tidigare visat, ger *Gruva* gruvarbetaren en bestämd roll som manlig, anonym kroppsarbetare, inte minst genom bildurvalet. Teatergruppen Narrens pjäs *Solidaritet-Arbetarmakt* från 1970, även den behandlad som text, befinner sig i samma tradition av "att ge röst" utan särskild reflektion över vem som använder rösterna för konstruktion av en viss berättelse.

Tio år senare handlar det om återblickar där berättelsen om strejken formuleras genom tre helt olika perspektiv. Anders Ehnmark gör ett intervjureportage i *FiB/Kulturfront* som återger ett antal mäns röster i linje med strejkberättelsen från 1969–1970. I Gruvarbetareförbundets medlems-tidning *Gruvarbetaren* återberättas emellertid nu strejken som en facklig framgång, trots att gruvfacket när det begav sig länge ställdes åt sidan av de strejkande i en konfliktfylld process. Även i LKAB:s personaltidning *SKIP/Malmaren* förvandlas strejken till en minnesvärd vändpunkt, men där tidningen menar att reformer redan hade planerats från ledningens sida, och att det hela slutat väl. Med Nilsson-Mohammadis ord, omvandlades arbetarkollektivets gemenskap till "god bolagsanda".

Ännu tjuo år efter strejken, 1989, försökte Mikael Nyberg och Anders Ehnmark i *FiB/Kulturfront* slå vakt om strejkberättelsen gentemot tidens tand och de dramatiskt förändrade politiska förhållanden som ägt rum. Men trettio år efter strejken, 1999, lyssnar Joar Tiberger för *Ordfront magasin* igenom disketter från mängder av strejkmöten och förmår inte längre urskilja den ursprungliga berättelsen. Och ytterligare tio år senare framträder strejkens röster i hela sin brokighet från både män och kvinnor i America Vera-Zavalas teaterpjäs *Viskleken*.

Analyserna visar, menar Nilsson-Mohammadi, på skillnader i förmedlingen av röster över tid, där skildringarna gått från oreflekterat infogande av gruvarbetarnas röster i berättelser med entydig struktur, till fyrtioårsskiftets mer komplexa och reflekterande framställningar som inkluderar kvinnors röster och gör arbetarkollektivet mer heterogent.

Intervjuer

För att studera den solidaritet som "utifrån" riktades till gruvarbetarna har Nilsson-Mohammadi 2011 intervjuat två kulturarbetare som reste upp till Malmfälten för att "ge röst" åt gruvarbetarna. Det är Melker Falkman från dåvarande teatergruppen Narren och Kajsa Ohrlander som planerade att intervjua strejkens kvinnor, men i stället blev barnvakt hos en av strejkledarna. Hon samlade och publicerade dock efteråt poesi från kvinnor i Malmfälten. De berättar om sina erfarenheter, hur de då såg på sin uppgift respektive vid intervjutillfällena flera decennier senare. I Nilsson-Mohammadis uppfattning söker Falkman främst hålla diskussionen från strejken vid liv medan Ohrlander mer undersöker sin egen erfarenhet där hon i efterhand insåg att hon inte kunde vara ett "medium" för de strejkande. Gruvarbetarstrejken blev, tolkar Nilsson-Mohammadi, en mötesplats där några aktivister sökte kunskap medan andra försökte lära gruvarbetarna läxor.

I kapitlet "Berättelserna" är det deltagare själva i Malmfälten som kommer till tals. Det är tretton malmfältsbor varav fyra kvinnor som på ett eller annat sätt var indragna i eller berörda av strejken. De intervjuades i olika omgångar under åren 2010–2012, alltså drygt fyrtio år efter strejken.

För att "urskilja och sortera" i samtalen använder sig Nilsson-Mohammadi av bland annat historikern Alessandro Portellis anpassning av litteraturvetenskapens "narrativt läge" till muntlig historia. Det vill säga utifrån vilket sammanhang strejken berättas. Här finner författaren att det i huvudsak är solidaritetsaktörerna som berättar om strejken i förhållande till politik och samhällsutveckling. Några av kvinnorna tar sin utgångspunkt i det egna personliga livet, till exempel från hemmet, medan de flesta intervjuade män minns och berättar i "kollektivt läge". Det handlar om arbetet på olika gruvnivåer, arbetsgemenskap, risker och olyckor, lönesystem och tidräkningssystemet UMS. Hit hör också berättelser om övervakning och hierarkier i gruvan med ingenjörernas och förmännens roll, konflikter med arbetsledningen men också erfarenheter från strejkkommittén.

En återkommande berättelsestruktur i detta "kollektiva läge" benämner han "När samhället tog över gruvan". Berättelsestrukturen sammanfattar en intrig som de intervjuade deltagarna är överens om att klyftan genom strejken minskade mellan gruvsamhällets behov och bolagets regim. En återkommande berättelse om kaffe symboliserar här samhällets seger över

gruvan, där arbetarna i otaliga berättelser inte tilläts koka kaffe och ta kaffepaus nere i gruvan innan strejken bröt ut, något som sedan förändrades.

Genom intervjuerna med deltagare fyrtio år efter strejken framkom, menar avhandlingen, hittills förbisedda berättelser. Här återfinns teman om hot och rädsla både nerifrån, inför bolagsledning och myndigheter – inte minst säkerhetspolis och militär – och uppifrån, från ingenjörer och förmän som var oroliga för hotelser och fysiskt våld. Här ifrågasätts gruvarbetarkulturens gemenskap med berättelse om pennalism och skadeglädje. Bakom strejkens inledande enighet finns röster om socialt tryck och i vissa fall tvång att delta. Här återges uttryck för långvarig passivitet och ganska händelselös väntan – en tid av betraktande – när möten och diskussioner fördes av de valda företrädarna. Kvinnliga röster minns först vardagliga konflikter med manliga arbetskamrater, inte motsättningar till arbetsgivaren. De kan uttrycka längtan tillbaka till arbetet, att de inte strejkade för sin egen skull utan för det manliga kollektivets, samt att de inte deltog när strejken diskuterades. Det handlar inte om entydiga röster men återfinns i materialet.

Intervjumaterialet uttrycker också berättelser om strejkens meningsfulla slut. Här noteras det att vanliga talesätt i intervjumaterialet om ”strejkens nödvändighet”, ”strejken som en lärskola” och utgången av strejken i form av att ”människovärdet återvanns”. Talesätten har, menar Robert Nilsson-Mohammadi, fungerat som struktur för allas berättelser i de här intervjuerna och ger strejken ett meningsfullt slut som minskar skillnaderna mellan dem som ville fortsätta strejken och de som röstade för återgång.

Diskussion

Robert Nilsson-Mohammadi menar sig ha visat hur röster från strejken länge kapslats in i berättelser som bevarat endast vissa erfarenheter men utslutit andra och därigenom förhindrar fördjupade insikter inför framtida utmaningar. Nilsson-Mohammadi vill därför se ”ett tydligt reflekterande alternativ till det röstgivande som präglade solidaritetsrörelsens framställningar” och hoppas att studien ska bidra till att ”den vändning mot reflexivitet som *Viskleken* påbörjade fullföljs när en ny våg av strejkskildringar kan väntas i samband med det förestående femtioårsjubileet.”

Det är en ambition han också starkt underbyggt med sitt infallsrika och originella avhandlingsarbete. Avhandlingens fokus på analys av berättelsestrukturer i mer litteraturvetenskapligt än historiskt perspektiv är här möjligen en begränsning. I denna typ av muntlig historia är förstås inte riktigheten kring minnesbilder det centrala utan vilka berättelser som formuleras och reproduceras. Men hur minnesbilder selekterat bort faktiska, mer eller mindre kända omständigheter, eller lagt till och prioriterat andra, hur olika berättelser kommit att bli dominerande för att undergrävas och

förändras över tid, kan svårligen belysas utan historisk kontextualisering. I synnerhet som det historiska sammanhanget så dramatiskt förändrats efter fyrtio år vad gäller såväl politiska och socioekonomiska förhållanden som värderingar och mentalitet. Dagens minnesbilder är ju inte mindre selekterade än gårdagens, vare sig de formuleras genom "röstgivande" eller personliga samtal där såväl den intervjuade som forskaren prioriterar i ett givet historiskt sammanhang. Betydelsen av sådana förändringar när människor gör berättelser av minnen diskuteras inte i avhandlingen, en avgränsning Nilsson-Mohammadi kraftfullt försvarar, dock utan att helt övertyga undertecknad.

Det undantar inte att Nilsson-Mohammadi med stor analytisk energi och arsenaler ur muntlig historia producerat en spännande doktorsavhandling om hur berättelserna om den stora gruvstrejken 1969–1970 formulerats och omformulerats genom nära ett halvsekel. Jag hoppas att andra forskare följer avhandlingens råd och tar upp stafettpinnen.